NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XI. ČÍSLO 8.

V. ERTL:

RŮZNÝ, ROZLIČNÝ ATD.

(Ostatek.)

Přídavná jména *různý, rozličný, rozdílný, rozmanitý,* jimiž čeština 16. stol. mohla vyjadřovati nestejnost dvou nebo několika představ, neměla v té době ještě přesně ohraničených sfér významových, nýbrž bylo jich užíváno celkem dosti libovolně a bez rozdílů zvlášť nějak patrných. Ještě v počátcích novočeského knižního jazyka lze pozorovati jisté kolísání, ale tříbící se praxe spisovná, potřeba jemnějšího rozlišování představ a tím i přesnějšího odstiňování významu slov podobných způsobuje, že se i mezi našimi čtyřmi adjektivy začínají jeviti určitější rozdíly významové.*)

Příd. jména *rozličný, rozdílný, různý* a *rozmanitý* druží se v nč. praxi spisovné ve dva páry: *různý* a *rozdílný* na jedné, *rozličný* a *rozmanitý* na druhé straně. Všechna čtyři adjektiva vyjadřují netotožnost, nestejnost několika představ; u prvých dvou vystupuje však do popředí spíše n e s t e j n o s t, o d l i š n o s t, u druhých dvou m n o h o s t. Proto příd. jmen *různý* a *rozdílný* užíváme, když srovnáváme dvě nebo několik věcí a vytýkáme jejich neshodnost, odlišnost.

Příd. jméno *různý* se vyskytuje do let šedesátých dost zřídka a zejména u spisovatelů opírajících se o řeč lidovou, jako u Němcové, Tyla, Langra, Klicpery a j., je zjevem dosti vzácným, ne-li přímo nevídaným; také jeho význam v první polovici 19. stol.

*) Vymeziti je pokusil se stručně Bartoš v Nové ruk. spr. češtiny 148; ale jeho výklady mají jednak tu chybu, že se neopírají o skutečné doklady, jednak že Bartoš nečiní rozdílu mezi usem nč. a stč. Definice významu adjektiva *rozdílný* = ,mohoucí býti rozdělen' platí sice pro jazyk starší, ne však pro češtinu dnešní atd.

ještě zřídka se shoduje s významem dnes obyčejným a blíží se spíše k významu stč. příslovce *různo* = od sebe (na př.: rozptýlený: pastýř shání *různá* stáda Rubeš, Sp. [Sekan.] 317; nesvorný: Slované polabští *různí* a nesvorní jsouce Pal. v ČČM. 1835, 307; opuštěný [ostrov]: pro množství hadů *různý* Jungm. Ztrac. ráj 2, 209 atd.). V jazyce dnešním vyjadřujeme příd. jménem *různý* (a subst. *různost*) především n e t o t o ž n o s t dvou nebo několika představ (na př. Rada zvířat je složena od dvou spisovatelů *různých,* t. j. ne od téhož autora; rolničtí Skythové . . . byli nepochybně národ ode Skythův *různý* a jinoplemenný Šafař., Starož. 156), popíráme jím s o u n á l e ž i t o s t dvou nebo několika představ (na př.: pes a jelen jsou zvířata *různá,* t. j. ne téhož druhu) a stavíme je proto jako opositum p r o t i j e d n o t ě, s p o l e č n o s t i a s h o d ě (na př.: předce však *různými* myšlénky jejich . . . bloudily stezkami, než u *jednoho* stanuly cíle Mácha, Křivokl. v Květech 1834, 77b; jednota jest *různých* částek ve *shodnou* celotu spojení 1820 Jungm., Slovesn. XII; přec *tentýž* ráz zde horského je kraje, jak dříve byl už na moravské straně — kraj přepůvabný, pravda, tvary *různé* Neruda, Sp. 12, 402 a p.); proto slovem *různý* označujeme dále představy sobě o d p o r u j í c í a p r o t i v n é (na př. všelikých mocí *různých* a sobě odporných Pal. v Kroku 1821, 138; spolubytí a zápas *různých* zásad J. Palacký, Guizot 17) anebo konečně představy od jiných představ n a p r o s t o o d l i š n é (mocí podstatnou, ode všech předmětů *různou* i neodvislou, Pal. v Kroku 1821, 139). Blíží se tedy příd. jméno *různý* významem výrazu *(načisto) jiný.*

Příd. jméno *rozdílný* předpokládá příbuznost, podobnost, sounáležitost dvou (řidčeji několika) představ nebo skupin představ, ale vyjadřuje, že je mezi nimi r o z d í l.*) Na př.: srbští pristavové (= soudní vykonavatelé) . . . jsou od českých komorníků (= asi totéž) tím *rozdílni,* že . . . Pal. v ČČM. 1837, 90; *rozdílen* jest zajisté cit od ponětí Jungm., Slovesn. (1845) 31; tato přívětivost je zcela *rozdílná* od oné, kterou vás častuje císařský úředník Havlíček, Rus. směs 116 a p.

Význam příd. jména *rozdílný* je v nč. stabilisován spojitostí s podst. jménem *rozdíl* a výraz *býti rozdílný* blíží se významem nejvíce významu slovesa *lišiti se.* U spisovatelů obrozenských,

---

*) Rozdíl mezi významovým obsahem příd. jména *různý* a *rozdílný* není možno arci posuzovati se stanoviska logického, nýbrž psychologického: podle toho, co osoba mluvící chce vyjádřiti. Lze mluviti o národech různých, máme-li na zřeteli jen představu, že je každý jiný; ale lze mluviti také o národech původem, jazykem atd. rozdílných (Pal., Radh. 3, 13), chceme-li vyjádřiti, že mezi podobnostmi měly také některé znaky různé.

odchovaných literaturou předbělohorskou, mívá *rozdílný* ještě význam odpovídající původnímu významu ,rozdělený' a pak se blíží významem spíše nč. *různý (rozličný);* na př.: obojí (próza i poesie) na *rozdílné* cestě o neobyčejnost usiluje Jungm. Slovesn. (1820) VII; člověkem vládnou tak podivné a *rozdílné* mocnosti Tyl, Kusy 1, 15. Zakládajíc se na srovnávání dvou nebo dvojích představ, doplňuje se příd. jméno *rozdílný* tak jako k o m p a r a t i v y: rozdílný *od něčeho, něčím;* příd. jméno *různý* neshodu dvou představ prostě vytýká, a proto takových výrazů doplňovacích při sobě nemívá.

Příd. jména *rozličný, rozmanitý* označují také představy nestejné, ale do popředí vstupuje tu m n o h o s t. Různé nebo rozdílné mohou býti (a nejčastěji bývají) i představy dvě (nebo dvoje); ale o dvou květinách neříkáme dnes, že jsou rozličné, a dokonce ne, že jsou rozmanité. Vědomí různosti a rozdílu ustupuje do pozadí, a proto při adj. *rozličný, rozmanitý* nedochází výrazu představa od jiné se lišící jako při adj. *různý* (A a B jsou dvě osoby různé) nebo *rozdílný* (A je rozdílný od B). Adjektivy *rozličný, rozmanitý* lze vyjadřovati prostě jen n e s t e j n o s t několika představ t é ž e k a t e g o r i e (téhož jména): rozličná A, rozmanitá B. Při představách počitatelných mohou proto příd. jm. *rozličný* a *rozmanitý* na rozdíl od *různý* a *rozdílný* býti formálně jen v čísle m n o ž n é m, a jen u nepočitatelných (abstrakt, kolektiv a p.) lze jich užíti také v čísle j e d n o t n é m (rozličná barva, rozličné víno, rozmanité kvítí a p.).

Příd. jméno *rozličný* znamená především j i s t ý p o č e t (spíše větší než menší) jedinců téže kategorie, druhů téže látky, projevů téhož pojmu atd., mezi sebou n e s t e j n ý c h. Významem se blíží tomuto adjektivu nejvíce lidové slovo *všelijaký.* Na př.: aby se občerstvil aneb vůní *rozličných* květin se napojil Němc., Sp. 5, 30 (= rozličného kvítí); o tom *rozličné* pohádky panovaly Tyl, Kusy 1, 24; barva anemonek bývá *rozličná;* sloh dle rozličnosti učitelův a učedlníkův *rozličný* jest Jungm., Slovesn. (1845), 92 a p. Protože se nestejnost při jistých představách v množ. č. rozumí samo sebou, mívá *rozličný* v nč. (tak jako v stč.) někdy význam skoro jen č í s e l n ý; na př.: obyvatelé Tedmora ... přinuceni byli rozptýliti se po *rozličných* krajinách Čelak. v Č. včele 1834, 10a; muži znamenití *rozličných* národů Pal. v Prvot. 1817, 115. Odtud: hledal v *rozličných* knihách (skoro = v nejedněch); prošel *rozličné* kraje (= nejedny) atd. Proto bývá *rozličný* tam, kde nechceme stanoviti počet ani vysoko (mnohý), ani nízko (několik): jsou o tom *rozličná* svědectví,

zprávy a p. Někdy však vedle významu právě vylíčeného (všelijaký — nejeden) a dnes nejobyčejnějšího objeví se příd. jméno *rozličný* jako archaismus u spisovatelů starších generací dosti obyčejný ve významu, který mělo v starší češtině a který zahrnoval i významy dnešních příd. jmen *různý, rozdílný*. Na př.: svazek, který spojuje více *rozličných* národův v jeden politický celek Pal., Radh. 3, 14; *v rozličných od* sebe obořích t. v Kroku 1821, 133; cítila, že svět její *a* těchto jest velmi *rozličný* Němc., Sp. 1, 48 a j.; tu všude položen větší důraz na odlišnost než na mnohost. Toto míšení významu vede pak k tomu, že se v platnost příd. jména *rozličný* tiskne, a to zvláště v době naší, příd. jméno *různý* (u starších spisovatelů někdy i *rozdílný*). Na př.: (vypravovalo se) o *různých* dobrodružstvích (= rozličných) Jir., Sp. 2, 28); za těch nehod a *různého* neštěstí t. 1, 70 a č. (Šír . . . složil a přeložil *rozdílné* básně v Rozmanitostech Jungm., Slovesn. 1820, 325 = rozličné; zřídka); vedle Básní *rozličných* bývají v nadpisech i »*Různé* básně«, »*Různé* zprávy« a »*Rozličné* zprávy« a p. Že tu v mnohých případech záleží i na subjektivním pojetí, rozumí se samo sebou.

Příd. jméno *rozmanitý* se liší od přídavného jména *rozličný* jen tím, že s jeho významem je spojena představa rychlého s t ř í d á n í, b o h a t s t v í odstínů a p e s t r o s t jako opaku jednotvárnosti. Na př.: toho lesku všude a barev *nejrozmanitějších* Jir., Sp. 7, 154; sen chlapcův byl živý a *rozmanitý* t. Sp. 6, 143; francouzské činohry jsou vždy napínavé, *rozmanité* a jemné Durdík, Krit. 39; jaká neslýchaná *rozmanitost* ve zpěvích, v hudbě a v radovánkách Čelak. v Čechosl. 1842, 108; *rozmanitost* (copia, varietas) potřebna jest jak ve věcech, tak ve slovích Jungm., Slovesn. 1845, 73; i v jiných velkých městech . . . nemůže se (projížďka kočárů) *rozmanitostí* a *pestrostí* vyrovnati Moskevským Havl., Sp. 2, 38; zanikly modravé obrysy šumavských vrchů, jež jindy dodávaly poněkud *rozmanitosti* krajině jinak dosti *jednotvárné* Jir., Sp. 8, 33 a j.

Shrneme-li tedy dosavadní výklad, dospíváme k těmto typickým rozdílům mezi přídavnými jmény *různý, rozdílný, rozličný, rozmanitý: Různé* jsou věci, které jsou prostě jiné, podstatně jiné, až protivné, *rozdílné* jsou věci něčím odlišné, v obou případech dvě (někdy i víc); *rozličné* jsou věci nestejné, počtem četnější, tak jako věci *rozmanité,* jejichž rozličnost mimo to poutá i pestrostí rozdílů. Květina a nerost jsou věci různé. Květiny ocúnovité jsou od kokoříkovitých tím rozdílné (= tím se liší), že . . . Baby kořenářky sbírají rozličné květiny léčivé. Louka se pestřila barvami rozmanitých květin.

Všechna tato čtyři příd. jména jsou slova knižní, snad jen příd. jména *rozličný* se užívá v Čechách i v řeči lidové; jinak žijí některá z nich v lidu jen ve formě příslovečné, na př. *porůznu* n. *porozličně*. Tím si lze vyložiti v jazyce spisovném jistou kolísavost jejich po stránce významové; nejurčitější je význam příd. jména *rozmanitý*, nejplynulejší hranice je mezi příd. jmény *různý* a *rozličný*, nejméně vyhraněn jest význam příd. jména *rozdílný*. Proto se významy slušející osobitě jednotlivým těmto přídavným dají z usu spisovného stanoviti jen per maiora, podle většiny případů. Je-li usus spisovný sám někde kolísavý, je těžko předpisovati, aby se rozdíly v tomto článku popsané zachovávaly přesně. Že by tím jazyk získal, rozumí se samo sebou. Proto lze k šetření těchto významových rozdílů toliko radit.

DROBNOSTI.

FRANKEOVÁ ČI FRANKOVÁ?

Není naším úmyslem vykládati zde poznovu, jak se skloňují osobní jména cizí zakončená samohláskou *e* a jak se od nich příponou *-ová* tvoří jména ženská. Je o tom výklad v Pravidlech českého pravopisu, v příslušných článcích mluvnic a byla o tom příležitostně několikrát řeč i v našem časopise.

Ale některým z našich čtenářů nestačí toto poučení. Poukazují na nezřetelnost, která prý vzniká tím, že tvar (s p.) *Frankem* může býti pokládán za 7. pád jmen *Frank* i *Franke*, že chotěm paní *Frankové* může býti stejně p. *Frank* i p. *Franke* atd., a žádají za vysvětlení, p r o č se má skloňovati takto a ne tak, aby z těchto tvarů bylo hned na první pohled viděti, jak zní správný nominativ jména mužského. Mohli bychom uvésti za důvod, co v jazyce skutečně rozhodujícím důvodem jest, že ten způsob skloňování a přechylování (tvoření jmen ženských), jehož se držíme, je v češtině ustálen, že na př. už Jungmann v úvodu k svému slovníku mluví o slovnících *Lindově* a *Kampově*, které složili *Linde* a *Campe* (nikoli *Linda* ani *Camp*) a p., ale nevíme, zdali by se tímto důvodem naši pochybovači spokojili.

Ohlédněme se tedy po důvodu obecnějším. Jména cizí, vlastní a obecná, se skloňují v češtině zpravidla tak jako jména domácí, s nimiž mají ve výslovnosti stejné zakončení; tedy n. př. *Descartes* (Dekart) a *goal* jako *had (hrad)*, *Lesage* (Lesáž) a *sandwich* (sendvič) jako *(oráč, meč)*, *Laura* a *musa* jako *ryba*, *Petrarka* a *bourgeois* (buržoa) jako *sluha* atd. Jména, která se svým za-

končením nemohou přidružiti k žádné skupině jmen domácích, na př. *Musset* (müsé), *atelier* (atelié), *bureau* (büró), *engagement* (angažmá), zůstávají zpravidla a nejpřirozeněji neskloněna. Proto jména jako *Franke, Goethe, Linde* a p. se přizpůsobují svým skloňováním domácím jménům (mužským) s koncovkou *-e* a skloňují se jako slova *soudce, dárce, obránce* a p.; říkáme tedy: od p. *Franke* jako od p. *soudce*, panu *Frankovi* jako *soudcovi*, s p. *Frankem* jako se *soudcem*, paní *Franková* jako pí. *soudcová* atd. Od tohoto nejpřirozenějšího způsobu skloňování vyvinuly se časem odchylky dvojího způsobu; jednak se v 2. p. ujala podle ostatních pádů koncovka *-a*, od p. *Franka*, jednak se vyvinuly v celém skloňování jednotné tvary podle vzoru *dobrý*, od *Lindeho, Lindemu, Lindem* (v množ. arci *Lindové, Lindů* atd. podle vzoru *soudce*). Jako by se nám tedy příčilo skloňovati na př. *Petrarka, Petrarkaovi, Petrarkaem* a p., tak se nám příčí stejně, abychom psali nebo říkali, jak by si snad někteří příliš akurátní, ale málo své řeči dbalí lidé přáli, panu *Frankeovi*, s p. *Frankeem*, paní *Frankeová, Frankeovic* dceruška a p. Také z té příčiny se nám tento způsob skloňování nezdá přirozeným, že hláskové skupiny *eo, ee* a p. (nikoli *e'o* a p.) jsou našemu jazyku dosti cizí; proto se jich také čeština v slovech zdomácnělých zbavuje, jak může, měníc na př. 2. p. (z) *Galilee* v *Galileje, Timotee* v *Timoteje*, 3. p. *Timoteovi* v *Timotejovi, Mathaeovi* v *Matějovi, Theofil* v *Toufil* atp.

Je arci pravda, že se náležitým skloňováním takovýchto jmen stírá v některých pádech zakončení prvního pádu a že 3. pádem *Frankovi* může býti míněn stejně pan *Frank* jako pan *Franke*. Ale s takovýmito nezřetelnostmi se setkáváme v každém jazyce dosti často. Řekneme-li »koupil jsem *vejce*, hledám *listonoše*, na stole *leží psaní* a p.«, nepoznáme také, jde-li o jedno vejce, jednoho listonoše, jedno psaní atd., či o několik. Nesnáze, které jsou se jménem *Franke*, jsou i u jmen domácích. Jdeme-li k panu *Zítkovi*, nevidíme také, je-li to pan *Zítek* či *Zítka* či dokonce *Zítko*, a mluvíme-li s paní *Míkovou* nebo *Poncovou*, nevíme, jmenují-li se jejich manželé *Mík* a *Ponc* či *Míka* a *Ponec*. Můžeme si z toho bráti právo, abychom na př. v množ. čísle říkali pro lepší zřetelnost »koupil jsem *pola*, hledám *listonošové* a p.«, anebo abychom lišili paní *Zítekovou, Zítkaovou* a *Zítkoovou, Míkovou* a *Míkaovou* atd., když se náš jazykový cit vší mocí takovým nestvůrám vzpírá? Normálně, v obyčejném hovoru a p. dochází v takových případech k nejasnostem zřídka, protože souvislost, znalost poměrů a p. tomu zpravidla brání. Ale i kdyby skutečně hrozila nezřetelnost, neplyne z toho právo, že bychom

ji měli a směli odklízeti na újmu správnosti jazykové, nýbrž povinnost hleděti se vyjádřiti tak, abychom jinými prostředky nezřetelnosti zabránili. Na adresách dopisů, ve spisech právních je na sta možností, jak toho dosíci, jestliže o to opravdu stojíme. Psaní s adresou »paní Anna *Franková*, Praha-II., Ječná 27« dojde jistě adresátky, ať se její muž jmenuje *Frank* či *Franke;* označí-li se v právním spise osoba, o niž jde, »Anna *Franková*, choť Karla *Franke*«, nebo »Anna *Franková*, narozená dne 20. května 1897« atp., je omyl také jistě nepravděpodobný. Jde-li o pana *Franke*, je vždycky možno pozměniti při dobré vůli úředního šimla tak, aby se jméno té osoby objevilo hned v první větě v nominativě atd. Tedy námitky vedené proti normálnímu skloňování jmen jako *Franke* a p. jako nezřetelnému jsou jistě v 99 procentech pouhé výmluvy.

Na konec ještě dodáváme, abychom předešli nedorozumění, že ve skloňování některých jmen cizích bývá přece nutno zachovávati koncové *e* z příčin g r a f i c k ý c h. To bývá u jmen francouzských, jako *Lesage, Laplace* (Laplas), *Lamartine* (Lamartin), nebo anglických, jako *Coolidge* (Khulidž), *Bruce* (Brús), *Hume* (Hjúm), *Carlyle* (Kharlajl) a p., kde je *e* nutné pro správnou výslovnost těchto jmen. V takových případech ovšem píšeme *Lesageovi* (pí. *Lesageová*), *Lamartineovi* (pí. *Lamartineová*), *Humeovi* (pí. *Humeová*) a p., aby psaní *Lesagovi, Lamartinovi, Humovi* nezavdávalo podnět k výslovnosti »Lesagovi, Lamartenovi, *Hä*movi a p. Tím se ovšem pravidlo o skloňování vlastních jmen zakončených hláskou *e* nijak neporušuje, protože se koncové *e* v takových jménech nevyslovuje.

TRH ZELENINOU.

Známý výrok o kletbě zlého činu platí také o hříších proti jazyku, neboť nejmocnější hybnou silou v jazyce je napodobování. Škodlivost mnohé chyby, nad níž by obyčejný pozorovatel zamhouřil beze všeho oko, objeví se často až v nových chybách, které vzniknou napodobováním chyby prvotní. Hned v prvních ročnících Naší řeči bylo vyloženo, že původní, správná a v ústech lidu dosud živá vazba je *obchod s něčím, obchodník s něčím* a že jen brusičská nevědomost »opravila« tuto vazbu a nařídila psáti *obchod něčím, obchodník něčím.* Tato moudrost brusičská stala se dogmatem natěračským, a tak i v nejzapadlejší vesnici najdeme dnes nad krámem firmu s nápisem »Obchod smíšeným zbožím«, třebas tam tak nikdo ve skutečnosti nemluví a nemluvil. Chyba ta nezůstala sama. Místo slova *obchod,* které nestačilo v dostizích

konkurenčních, vznikl podle něm. Geschäftshaus název *obchodní dům* anebo kratčeji (podle maison) *dům* a podle výrazu *obchod hedvábím* utvořen pak výraz *(obchodní) dům hedvábím*, tak jako by někdo řekl na př. sud pivem nebo chlívek podsvinčaty. Ale nákaza se šíří. Odjakživa lidé cestovali s kufříky, s nůšemi, s rozličnými balíky anebo, vozili-li s sebou zboží, s cibulí, s kořalkou, s drůbeží, s plátny atd., ať už vezli s sebou skutečné zboží či jen vzorky (cestovali ovšem vozem, kočárem nebo vlakem, vesnicemi i městy, poli a lesy atd.); ale v poslední době (Nár. pol. 6. čce.) objevují se *cestující textilním zbožím*, t. j. lidé, kteří vozí s sebou na cestách vzorky textilního zboží a cestují tedy s ním. Obchodník plátnem zrodil tedy cestujícího plátnem. Ale ani na tom ještě dnešní novinářsko-kupecká čeština nepřestala. Ve Večeru z 5. září objevila se národohospodářská úvaha *o trhu zeleninou*. Každá babka na Zelném trhu ví, že jsou trhy na okurky, na obilí, na dobytek atd., jenom našim novinářům je tato vazba cizí, a proto si pomáhají tím, že podle obchodu zeleninou začínají zaváděti také trh zeleninou. Budou-li takto pokračovati, dočkáme se snad i toho, že se bude v novinách psáti o prodeji švestkami, o skladu vínem, o vývozu ovocem a kdoví co ještě jiného. V. Marek.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Eugen Rippl, *Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch.* (Veröffentlichungen der Slavistischen Arbeitsgemeinschaft an der deutschen Universität in Prag, I. Reihe, Heft 2.) Liberec 1926. Stran 64.

Moderní jazykozpyt usiluje o všestranné poznání toho, jak se člověk projevuje řečí. Nestuduje proto jen jazyky staré a jazyky, které jsou nástroji velikých civilisací, nýbrž věnuje se se zvláštním zájmem badání o řeči živé. Výsledky podrobného studia nářečí již naznačují, oč se tím prohlubují naše vědomosti o jazykovém dění. V jazycích se však obrážejí nejen rozdíly krajové, nýbrž i společenské rozvrstvení. Kde lidé žijí stejným nebo podobným zájmům, tvoříce užší skupiny, tam i jejich vnitřní život jde shodnými cestami. A protože je mluva výrazem duševního žití, jsou v jazycích vedle zeměpisných nářečí také dialekty sociální, t. zv. jazyky zvláštní (langues speciales, Sondersprachen). Svou mluvu mají právníci, theologové a vědci vůbec, mají ji rozličná povolání (tiskaři, rybáři, lid selský atd.), mají ji i myslivci, spor-

łovci, studenti, vojáci a námořníci. Ale můžeme jíti ještě dále. Řeč je dorozumívací prostředek. Byly vždy společnosti tajné, které se uzavíraly před svým okolím, a těm byl jazyk zbraní v boji o život. Tuláci, potulní žebráci, nevěstky, falešní hráči, zloději a vůbec zločinci se u všech národů dorozumívají po svém způsobu. Studium jejich »tajných jazyků« má význam nejen pro sociologa, pro vyšetřujícího soudce, pro dozorce vězňů, pro policii a četnictvo, nýbrž i jazykozpyt odtud mnoho vytěží pro poznání lidové tvořivosti jazykové, pro badání o změnách významu slov, o míšení jazyků a pod.

Mluvu zločinců označují Němci jménem *Rotwelsch*, u nás se pro ni objevuje název *hantýrka*.*) Toto slovo je vzato z něm. *hantieren*, jež značí dnes ‚zacházeti s čím', ‚živnost provozovati'. Němci si je vypůjčili ve středověku z franc. *hanter* (obcovati) a jejich prostonárodní etymologie je přiklonila k slovu *Hand* (ruka). Původně značilo ‚Hantieren' potulné obchodování, kramářství. První slovník hantýrky neboli mluvy kramářské je od A. J. Puchmajera v jeho knížce o cikánštině (Románi čib, Praha 1821, str. 81—87) a obsahuje 440 slov. Před tím jsou z konce XVI. stol. zprávy o zvláštních výrazech, jež se objevovaly ve výpovědích zločinců na mučidlech (tak v »smolných knihách« archivu táborského a nymburského, u okresního soudu mladoboleslavského [zde 22 slov a 2 úsloví]), a z r. 1806 je rukopisný seznam 376 slov pro úřední potřebu spojené dvorní kanceláře vídeňské (otiskl jej ze zemského archivu V. Hájek v »Českém lidu« 15, 1906, str. 46—48). Koncem minulého století byl k potřebě soudní sestaven slovník 296 slov; s ukázkami rozmluv v hantýrce uveřejnil jej K. Juda (v »Českém lidu« 11, 1902, 139—143). Příbuzná s hantýrkou je švihařská mluva moravských miškářů (nunvářů, řezáčů), z níž ukázky přinesl Fr. Bartoš (Dialektologie moravská II, 1895, str. 519 nn.). Argotu spodních vrstev pražských, v Podskalí a na Františku, věnoval feuilleton »Něco z pražské češtiny« Jan Neruda.*)

To jsou hlavní naše písemné zdroje pro poznání mluvy zločinců, k jejímuž studiu se v jiných jazycích obracela pozornost mnohem větší. Srv. jen na př. Jagićovu studii »Über die Geheim-

---

*) Franc. označení jest *argot* nebo *žargon*, španělské *germania*, angl. *flash* nebo *cant*. Pro tuto neustálenost názvu se zamlouvá návrh Jespersenův, aby se obecně rozlišovalo mezi *argotem* ‚mluvou zločinců' a *slangem* ‚mluvou stavovskou'. Původ slova *argot* není znám; *slang* je zkratka ze spojení, jako soldier's *language* (mluva vojáka), mariner's *language* (mluva námořníka) atd.

*) Viz »Národní listy« ze dne 15. srpna 1874 (č. 222).

sprachen bei den Slaven« (Vídeň 1895). Z uvedených pramenů sestavil r. 1914 Fr. B r e d l e r drobnou publikaci »Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské)«. Ale Bredler nechal bez povšimnutí materiál rozptýlený po časopisech, zvl. humoristických (jako jsou »Humoristické listy«, roč. 1860, 1865, 1867, 1871 a 1879; »Paleček« s rubrikou ‚Na štaflu' 1892—1900; »Pražský humor« 1896 a 1897; »Žertem světem« 1902/03; »Dobrá kopa« 1907; »Lidový humor« 1912; »Lucerna« 1916—1918; »Dales« 1925), u spisovatelů, kteří si vybírali motivy z noční a ‚podzemní' Prahy, ze života ‚pepíků', z výčepů a šantánů (na př. K. L. Kukla, F. L. Šmíd, Ignát Herrmann, K. M. Čapek-Chod, E. E. Kisch, J. Hais Týnecký, F. Kysela, Michael Mareš a j.), a v kupletech, kabaretních scénách a sólových výstupech (J. Šváb-Malostranský, J. H. Zeři, Alois Tichý, K. Hašler atd.). Co se odtud dalo vytěžiti, sebral pečlivou prací lektor češtiny na německé universitě v Praze E. R i p p l a doplnil tím slovník Bredlerův; tak sestavil sbírku, o níž zde jednáme a jejíž obsah podrobněji udává obšírný podtitul: »Versuch einer lexikographischen Darstellung auf Grund einer Sammlung rotwelscher Ausdrücke und Redewendungen, von den ältesten Belegen angefangen bis in unsere Zeit, mit besonderer Berücksichtigung der Prager Hantýrka.«

Pokud jde o vlastní mluvu zločinců, nepřináší knížka Ripplova mnoho nového. Jen materiál, přejatý z litografovaného slovníčku pro potřeby pražské policie a doplněný některými ústními údaji jednak na policejním ředitelství pražském, jednak od soudního referenta »Prager Tagblattu« E. Feigla, jest opravdovou hantýrkou. Ostatek náleží do jiného oboru. Je to mluva nižších vrstev Prahy, která tam vzniká jako v jiných velikých městech, jako pařížský argot a londýnský slang. Přesnou hranici nelze ovšem vésti mezi hantýrkou a slangem, neboť i u nás (jako všude jinde) pronikají neustále prvky z mluvy zločinců do obecného jazyka. Zvláště naše mládež, všech společenských vrstev, se nikterak nerozpakuje přejímati názvy a úsloví z hantýrky. Tak snad zobecněla přečetná slova a obraty, jako *dělat brikule*, *dělat si šoufky, mít vítr (luft) z někoho, mrkat na drát* (žasnout), *přihasit si to* (přispěchat), *nepeče s nimi* (nedrží), *scuknout se, žít na hromádce* (v konkubinátě), *něco je v talóně* (ztraceno), *to nemá žádnou fasónu, to kvádro mu štěkne, nemel na sucho!, já se ti na to vyfláknu, udělat vejšlap* (výlet), *vytmavit* (vysvětlit), *zatáhnout* (zaplatit), *zblejsknout* (spatřit), *vybílit* (vydrancovat), *ulejt se* (vyhnout se práci), *zkérovat* (vyplísnit), *nabaštit se* (najíst); *čistá práce, čupr holka, velká voda* (mnoho lidí), *na černo jet* (bez jízdenky); *červená* (krev), *číman* (chyt-

rák), *dacan* (vagabund), *dales* (nouze), *filip* a *fištron* (chytrost), *flanc, chrapoun* (sedlák), *rachota* (práce), *slza* (sklenice piva), *trojka* (blázen), *zazobanec* (boháč); *no, znám bylinu?* atd. To všechno ovšem už není hantýrka, nýbrž slang.*)

Ale Ripplova kniha obsahuje vedle slangového materiálu i příklady, v nichž je ještě zachován původní tajný ráz zločinecké mluvy: *nerozlej se, žes to kopyto vypásl* (nepřiznej, žes ukradl koně) 58, *koumáš švihličkou?* (rozumíš německy?) 30, *nelovej tužíš?* (náležíš k té bandě?) 38, *deset metrů dlouhé prkno* (taška s 10.000 Kč) 41, *deset metrů plátna* (10 kg tabáku) 41, *pět hrstí deset hromádek* (510 zl.) 26, *rozpárat tvrdou* 45, *rozpiglovat, rozšít káču* (vyloupit nedobytnou pokladnu) 27, *zdělat kandu* (vykrást výkladní skříň) 28, *dělat kozu* (krást kolo) 30, *zbourat pařez* (vykrást kostel) 40, *rozmajstrovat psy* (vypáčit zámky) 34, *rozmachlovat lípové* (vypáčit dvéře) 33, *zmrskat ránu* (špatně provést vloupání) 60, *odmáznout šíbru* (otevřít dámskou kabelku) 50, *chodí na ptáky* (tahá vějičkou peníze z pokladniček) 44, *nasadit straku* (zabít sekerou) 49, *roztáhnout deštník* (střílet) 20 a j. Tyto příklady se dají značně rozmnožiti materiálem, který v poslední době získalo naše ministerstvo spravedlnosti z trestnic a od policejních ředitelství. Uvádím odtud: *koumá karas* (ničemu nerozumí, nic nevidí); *je to krean (krern, gren)* prozradí se to; *je to lajvont* (dobré); *dej si majzl(a), je to horký* (dej pozor, je to nebezpečné); *káča dala rachotu, byla tulová* (pokladna dala práci, byla masivní); *vem si modlitby, půjdeme na tvrdou* (vezmi lupičské nástroje, na pokladnu); *pekáč* (tramvaj); *je natřísknutej, tak k jídlu* (vhod pro krádeže); *jít na šibenici* (krást dámské kabelky); *mapsnul jsem gážovi flek* (ukradl jsem člověku tašku s penězi); *bude filcunk* (osobní prohlídka); *dávejte bacha* (pozor); *mihaj love?* (máte peníze?); *čadidlo měl v ruce dap* (detektiv měl v ruce revolver); *boukaš štumfuje* (pes štěká); *fůra sena* (paklíček tabáku) atd. V tomto směru lze Ripplův slovník na všech stránkách značně doplniti. Až bude publikována skutečná dnešní hantýrka zločinecká, bude teprve možno činiti linguistické závěry. Pak také vysvitne, že se Rippl mýlí, když se domnívá (str. 10), že moderní hantýrka je »češtější«, než bývala kdysi. Množství elementů cikánských je i nyní v hantýrce značné.

Po těchto obecných poznámkách si podrobněji všimněme, co lze z Ripplovy publikace jazykozpytně vytěžiti! Ale především je tu značná f o r m á l n í n e s t á l o s t, nejistota. Pojem ‚že-

---

*) Srv. NŘ. 8, 58.

brat' sluje jednou *angelit* 15, po druhé *mangelit* 34, ‚žebrá' = *beraní* i *berouní* 16, ‚perversní žena' je *bajchanda* 15 i *bouchanda* 17, ‚voják' *balbach, balbouch, balbachara* 15, ‚vejce' *bačiklata* 15 i *barciklata* 16, ‚ticho' *bečdech, bezdech, bez! bez!* 16, ‚pes' *baňkář* 16, *boukař* 17, ‚prase' *bálo* i *báre* 16, ‚stodola' *bouchar, bouchera, bouchora, bouchavá* 17, ‚pes' *čukl* 19, *žukl* 60, *žukyl* 60, ‚hlupák' *dilina* i *dolinej*, ‚peníze' *fiňáry* i *finďáry* 22, ‚oheň' *foňk, fonk, funk* 22 n., ‚netrestaný' *frankovej* i *fronkovej* 23, ‚sekera' *hakavka* i *hakovka* 24, ‚milkovat se' *dorotit, doratit, dorutit* 20, ‚chalupa' *halapaš* i *kalapaš* 24, ‚krásný', ‚dobrý' *klabný, kláburу, klavry* 29, ‚byť' *kér, khér* 28, *kvér* 32, ‚lomozit se' *mohlovat* i *mochlovat* 35, ‚podvlékačky' *potopky* i *potápky* 42 n., ‚pytel' *požerák* i *požirák* 43, ‚žena' *sovka* 48, *žofka* 60, ‚spát' *supět* 49 i *šupět* 53, ‚vůz' *tahan, talan, tatou* 53, ‚slepice' *drnka* 32 i *trnka* 54, ‚zavraždit' *zarohnout* i *zarozdit* 59, ‚výroční trh' *zloch* 60 i *sloh, sloch* 47, ‚sklenice piva' *žengle* i *ženkle* 60 a j. Některé z těchto variací si dovedeme vysvětliti bujnou, neukázněnou ještě tvořivostí argotickou (srv. na př. *čmuďák* a *čmudák* ‚tabák' 19, *hadrýř* ‚halíř' 24, *ňátra, ňáterník* ‚ňadra' 37, *sfrap* ‚lump' 46, *ségra, sejgra* ‚sestra' 46, *vachrlatý* ‚nejistý' 55 z něm. wackelig), ale mnohé jde na účet nepřesných zapisovačů cizích, neznámých slov. Takovými chybami se přímo hemží Hájkovo publikování seznamu slov z r. 1806. Rippl opravil sice nejnápadnější omyly (srv. str. 6, pozn.), ale nemůžeme ani jeho ušetřit výtky, kterou sám postihuje Bredlera, že totiž přejal z Hájka mnoho nemožných dokladů beze změny, třeba mu spolehlivější autoři poskytovali žádoucí korektiv (na př. *čera* 19 m. čára, *dreka, druhátka* 21 m. drnka, drnčátka, *krord* m. grand, *jamtora* m. jambora, *klabneg* m. klabný, *proštoufný mozorad* m. Puchmajerova ‚proštumflý masomat' atd.).

Při studiu tohoto slovníku se jazykozpytci nejprve nabízí m n o h o v ý z n a m n o s t s l o v. Na př. *doutnat* značí 1. spát, 2. vycházet z peněz; *hakovka:* práce, potrestání, sekera; *hodiny:* výslech, řádná práce (a dodávám ještě: ‚visací zámek'); *jiskra:* oko, okno; *káča:* pokladna, disciplinární cela; *kachlík:* kat, rukavice (*kachlíky vyrážet* o pederastii); *klika:* pytlík, pětka, štěstí; *lupen:* jízdní lístek, karta, šaty, facka; *pára:* kořalka, společnost darebů, přiznání *(pouštět páru); pekáč:* drožka, tramvaj, vulva; *péro:* koště, bič, pouto, bota, kapesní krádež; *potápka:* tajný úkryt, košatina pro opilé, podvlékačky; *rukavice:* pět let, pět zlatých; *semenec:* chléb, jídlo, maso, peníze; *spíchnout:* prozradit, sníst; *sragora:* bázlivec, lék; *studený:* sklep, impotentní muž; *teplá:* světnice, milovnice; *tvrdá:* sekera, sklenice plzeň-

ského, nedobytná pokladna; *zelená:* podvod, nečestně nabyté peníze, zahrada; *žlab:* oběd, byt.

Hojné jsou ovšem i případy opačné, kdy pro jeden pojem je několikero označení. Tak je tomu zvláště u pojmů vzatých ze zájmové oblasti zločinců: krásti = *bourat, chmatat, machlovat, majstrovat, posmejčit, sbalit, seknout, štípnout, šlohnout, vytroubit, vyfouknout, vydejchnout, tinknout;* krádež = *bouračka, bouranda, chmátka, machl, makání, melouch, moucha, šloh, trhačka, strž;* zloděj = *čór, čóres, chmatač, chmaták, tahák, trhačkář, trhan* a mnoho názvů podle způsobů krádeže; *čarář* (přepadá na ‚čarách', t. j. na cestách), *dolinář, flekař, štokař* (kapesní), *fůrař* (z for), *kérař* (bytový), *kozař* (krade kola), *masař* (na jatkách), *pařezář* (kostelní), *pultičkář* (krade denní tržbu v krámech), *riťák* (zloděj zavazadel), *rukávkář* (v předsíních), *vejškař* (na půdách), *sklepař, zlochař* (na trzích), *trumpetář* (zloděj pivních trubek), *vébař* (krade kabáty v kavárnách) a j.; nástroje zlodějské = *modlitby, šidítka, vercajk, cajk;* paklíč: *datel, domák, kliment, klimák, háček, šídlo* (zámek, zvl. visací: *čuba, pes, psík, bufan, hund, suk, souček, hruška),* pačidlo: *párátko, páro, žábro;* nůž: *čúro, čúrek, žíhadlo, zákos(ník), kosák;* nebozez: *drábor, šálek;* zbraně (revolver:) *dap, flór, krochna, deštník, kolečko,* (pistole:) *štěně, karmučka,* (puška:) *fizika, šplíchačka, šplichovnice (nakrmená), stříkačka, psík.*

Je přirozené, že je velké bohatství názvů i pro objekty zločinných výkonů, jako je kapsa *(dolina, hluboká, peklo),* peněženka *(flek, štok, prkno, sajtka, prachovnice),* hodinky *(kampáně, píďata, klapky;* řetízek u nich: *visec, klandr, klanečník),* prsten *(nástrč, nápalečník, platýrunk)* a j. Nepřehledné je téměř názvosloví peněz: *brky, brkály, cinkanina, cinkvajs, cvoky, fiňáry, finďáry, floky, fuky, granty, hantálky, lováky, mejdlo, mergle, numera, pempe, plechy, prachy, sázava, šupky, vata* jsou označení souborná; mimo to je veliká hojnost názvů pro jednotlivé bankovky a mince, jež zde nemůžeme pro nedostatek místa vyjmenovávati. Ti, kdo mluví hantýrkou, jsou v častém styku s představiteli práva. Odtud mnoho názvů pro soudce *(hejl, hlaváč, hustej, lotr, vrchan, mlynář, kovář, pastucha),* soud *(mlejn, přešlapky),* četníky *(bejk, bulík, dupák, chlupatec, klempíř, krahulík, strnad, zlatohlávek, chocholáč, ošťarák, šilingr, ťopan),* strážníky *(číslo, numero, polda, réla, lisoun, mlsnej, sýkora, pablb, pendrekář),* gumový obušek *(pendrek, sladké dřevo, dívčí touha),* detektivy *(čadil, krysa, šakal, fízl, fizule),* dozorce vězňů *(fotr, pantáta, skopec, moník).* Žalář je *hákovna,*

hotel, kámen, klec, lapák, lapec, loreta, pastouška, salounek (tyčet v tuhejch, v tykách, ve vatě), trest se měří na *holáky* (měsíce), *májové* (roky), *pídě* (hodiny); *celá šichta* je 24 hodin, *celá porce* jsou 4 dni; *křížek* značí 10 let (X), *rukavice* 5 let, *frak* je žalář doživotní. Jíti postrkem je *plavat po šňůře na lont, po špagátě, s lokálkou, s uhlím.* Stejně bychom mohli uváděti dlouhé řady slov pro trestance, pro pojmy ‚odsouditi', ‚zatknouti', ‚přiznati se', ‚zapírati', ‚ošiditi', dále pro jídlo, pití a kouření a zvláště pro sféru sexuální (homosexuálnost se označuje obraty *bourat kachle, nabíjet šamotku, sekat samet, kouřit cigáro, potírat lichvu* a p.).

Uvedené příklady ukazují, že hantýrka operuje smělým přenášením slov. Tak si vede nejen v »odborné« terminologii zločinecké, nýbrž i jinde, na př. *to je jim gravér, ten zná rejt; nech ty gravúry do mně; do koho ten vandr?, lakýrka* lhář; *zábava* mluvka; *rýma* odvaha; *samec* mráz; *rozhledna* čahoun; *permutrák* slunce; *pardál* rošťák; *kohout* oheň; *motejl* dopis; *outrata* hospoda; *čumec* kino; ‚hlava' je *kokos, kedluben, makovice, koule, kobližka,* ‚obličej' *fasáda, fríz,* ‚ústa' *mluvnice, držkofon;* ‚hloupý člověk' *drn, dřevák, křáp, křen, mák, hejl, kavka, vrták, kašpar, jakub, kubánek; zelené věci* jsou věci oplzlé *uhozenej kšeft* je nevýnosná krádež, *umytej* ztracen; *kulatit* značí pochlebovat, *orat* psát, *polejvat* lhát, *pást* vodit holku ‚na holandu', *sbaštit to* zapírat a přece být odsouzen.

Hantýrka si mnohdy oblibuje výrazy silácké, jako *vyblít* prozradit *(už blije), má Prahu zaplivnutou* zakázánu, *zařval* zemřel, *sežrat* být obelhán, *sejráky* nohy; ale najdou se v ní i eufemismy: *jdi do háje, karafiát* jít na stranu (srv. *karas* výkal), *ošatit* okrást; pro bití je celá stupnice výrazů: *náklad, nátěr, vejklep, mlátička, zlochtat, sekat maso.* Sem bychom mohli připojit některá deminutiva: *dát si báška, jen tak pro fórek, hodit si šlofíka, kačenka* pokladna, *salounek* samovazba, *sedánek* hospoda, *kamínek* káznice, *láček* lež (srv. *lak*), *souchačky, soušky* souchotiny, *štísko* štěstí a j. Někdy jiskří hantýrka vtipem, jako v pozdravech *kam se vineš, amoletko?, ty saláte, nádivo, náplavo;* nebo: *Náno, potop se!; uleť, pečeně!; vodprejskni, emaile (glasuro); nedělej ze sebe krankenkasu* (rozděl se); *zoufalý prkno* citera, *divoké dřevo* harmonika; *nizozemská* oharek cigarety ležící na zemi; *hotel de kopka* stoh, kupa sena; poličkování se naznačuje obraty: *nabourat (pohladit) zpěvník, já tě praštím přes karakter, já ti vyleju majznerku, vekslovat pětku* a j. Vtipné bývají i slovní hříčky: *naše vaše* pouta na ruce a na nohy, *maki raki* hrát v karty, *mrko strko* soulož,

baněro finěro ošidit o peníze, *tahačky volšovky* podvléčky, *úhoz, baj úhoz* zlé časy, *hihihi* monstrance, *ihaha* koňské maso; některé názvy pro kořalku: *čamrdyflašky, čúdačubka, krompampule, odezdikezdi, zadvají, kdybyjíbylo, jazykůbrus, brr* atp.

Bylo by velmi lákavé, ukázati zde i na f r a s e o l o g i i hantýrky, ale to přesahuje rámec referátu. Je však třeba upozorniti zvláště na t v o ř e n í s l o v v této zvláštní mluvě. Záliba v příponě *-ař* byla patrná již při názvech zloděje; srv. ještě *šplíchař* myslivec, *flákotář* řezník, *liškař* zlatník, *píchař* krejčí, *smolenkář* švec, *ožírkář* trestanec, který dostal lehkou práci. Ještě větší oblibě se těší sufix *-ák: domák* paklíč, *dupák,* četník, *dýmák* komín, *koštovák* ústa, *kruťák* provaz, *kvičák* prase, *leťák* i *letňák* letní byt, *medák* čištič kanálů, *napadák* kdo přepadá lidi, *píďák* hodinář, *předák* zástěra, *prkeňák* druh tance, *roleták* paklíč na rolety, *slaďák* kupec, *smradák* koňská stáj, *šmírák* kuchař, *somrák* pobuda bez bytu, *poledňák* a *večerňák* krádež v poledne, večer, *zůstávák* komediantský vůz, *zobčák* pekař (*zobec* chléb). Podobná koncovka je *-áč: kucháč* kuchyně, *plaváč* hůl, *pracháč* bohatý člověk, *řezáč* doktor, *stříkač* myslivec, *slejvač* kdo okrádá spoluzloděje, *klekač* bůh; *-as: koňas* koňský řezník, *fůras* zloděj z for, *klaťas* penis (vedle *klaťan), kraťas* krátký doutník (vedle *kraťák).* Jiné přípony často se vyskytující jsou: *-oun: hlavoun* velký pán, *kouloun* ‚palice', tupec, *pasoun* ‚pasák', *rypoun* rýpal, *skopoun* Němec (také *skopčák*), *syčoun* ‚syčák', *špekoun* kuchař; *-nda: blafunda* mluvka, *derenda* ‚derekce', polic. ředitelství, *bouranda* krádež (také *bouračka), klepanda* stodola, *slejvanda* zapírání, *lajchanda* nebezpečný podnik, *ulejvanda* lehká práce, *vypíjenda* pitka na cizí účet; *-árna: rošťárna* darebáctví, *myšárna* lokál, kde se hraje hazardně v karty, *slepičárna* policejní ředitelství; *-ajzna: reťajzna* cigareta, *teplajzna* perversní ženština, *čubajzna, čubka* ‚Národní politika', *kopajzna* kořist, corpus delicti; srv. také *patizna* ‚patka' (účes); *-ina: na to seš kratina, hadrovina* špatně připravený podnik, *cinkanina* peníze, *cucanina* píseň, *utahanina* (nadávka), *kravina* maso, *psina; -na: rafna* zlá žena, *machna* tlustá žena, *stříkna* puška, *špuksna* hubička. — Cizího původu jsou přípony *-unk* (*mišunk* rvačka, *bžuňunk* mačkanice, *fofruňk* spěch), *-es (dlabenes* dobré jídlo, *drbes* ovoce, *koumes* vychytralý, čilý, *magóres* blázen, *jordeska* židovka [*Jordán* žid]).

Česká hantýrka má s jinými argoty a slangy společnou vlastnost, že z k r a c u j e s l o v a, na př. *retka* = cigaretka, *bák* = tabák, *fiška, španka* = fišpanka, *bára* = báchora, ‚peřina', *páro* = parátko, paradlo, ‚pačidlo', *sváča* = svačina, *fláňa* = flákota.

‚maso', *cvák* = Zwanzigkreuzerstück, *soušky, souchačky* = souchotiny, *buzík* = buzerant, dávat *vízo* = aviso, *šlof* = Schlafgeselle, *štób* = Stabsgefängnis, *somr* = Sommerwohnung. Jiný způsob zkracování je v případech, jako *nehoněj se, to na nás nepla* (neplatí), *nepu!* (= nepusť[?], neprozrazuj!), *dr!* (= drž se!), *pr! pr!* (pryč, pryč), *prá* (= ‚práskat', mluvit pravdu). Sem řadím také *bez! bez!* (tiše! mlčet!), v němž vidím zdvojenou zkratku z výrazu *bez nich* nebo *bez těch;* tento obrat je sám eliptický a užívá se ho jako odpovědi na otázku *s nima? (s těma?),* což značí ‚mohu před nimi otevřeně mluvit?'*) Zvláštní zkratky s připojením slabiky *ko* jsou: *kozloko* zloděj, *kovšiko* vši, *komrko* soulož, *kobuko, kobuziko* buzerant; srv. ještě *kosrako* kabát (‚sakrafrak'?) a spojení *mrko strko* soulož.

Z jiných charakteristických znaků hantýrky zasluhuje připomenutí hojné zpodstatňování adjektiv a velmi častá denominativa mezi slovesy. Srv. *bílej* den, *černá* noc, *čerstvej* vzduch, *dejchavý* kamna, *lípové* dveře, *liškovej* zlatník (mince), *křiklavá* kachna, *sípavá* husa, *chladná, studená* předsíň, *teplá* světnice, *řechtavý* pouta, *smolný* boty, *chlupatej* strážník, *outratskej* hostinský atd. a mnoho názvů pro kořalku (viz u Rippla str. 61); *fánglovat* chodit s ‚fánglemi', nevěstkami, *holandit* prostituovat se *(holanda* prostituce), *rajdit* dělat ‚rajdu' (nevěstku), *sálovat* tančit, *somrovat* spát pod širým nebem, *fůrasit* krást z jedoucích for, *pultičkařit* vykrádat denní tržbu v krámech, *vébařit* krást zimníky, *odkřížkovat* nebo *odsvíčkovat* odpřisáhnout, *hadovat* dělat ‚hada', zrádce, *šábovat se* děliti se *(šáb* podíl), *šimluje* sněží *(šiml* sníh), *buď rád, že vaškuješ* (t. j. že jsi zavřen ve *vašku,* v býv. svatováclavské trestnici).

Po syntaktické stránce je pro hantýrku typická obliba genitivní formy ve 4. pádě jmen neživotných, na př. *dostat hona* být honěn, *mít kliha* zuřiti *(= vařit klih), kydni klimenta* podej paklíč, *máme švajna,* t. j. štěstí, *mít uťala* ‚utřít hubu', *navalit motáka po těrku* poslat dopis poštou, *dej mi taha, čouda, šluka* zakouřit, *vzít šmíra (roha, švába, draka)* utéci, *hodit si šlofíka* zdřímnout si a j. — K eliptickému rčení »s nima? — bez nich« výše uvedenému zde ještě připojují: *mít Prahu,* t. j. zakázánu, *jít do ní,* t. j. do trestní vazby, *tato,* t. j. kořalka.

Kapitolou o sobě jsou cizí prvky v české hantýrce. Je jich velmi mnoho a některé budou etymologovi tvrdým oříškem. Leccos tu osvětlí srovnání s příslušnými zločineckými mluvami

---

*) Ze spojení *bez těch* vzniklo patrně neporozuměním subst. *bečdech, bezdech* ‚ticho'.

v jiných jazycích. Výpůjčky brala naše hantýrka především z němčiny, cikánštiny a hebrejštiny. Ráz německých výpůjček nechť objasní těchto několik příkladů: *drábor* Drehbohrer, *frajtka* Freude, *klajda* Kleid, *kšanda* Schande, *holísek* Hals, *kotesek* Gottes Segen, *kornatý* Korn, *vaca* Weizen, *šnába, šnóbl* Schnaps; *natrapírovat, lakírovat, zrenovírovanej* a p.*)

Tím jsem jen zhruba naznačil, jak bohatý materiál podává Ripplův slovník badateli o sociálních dialektech. Vadí však této práci přejímání omylů, zvl. z Hájkova otisku, a veliký zmatek v pravopise. Puchmajer ještě mohl psát *autrata* 15, *kraužek* 31, *skaumník* 47, *sraule* 48, *šaufky* 50, ale do publikace z r. 1926 se tento způsob psaní nikterak nehodí. Také je třeba odmítnouti psaní *cynk* (i *czink)* 18, *cýpavka* 18, *čeracyt* 19, *kapucýn* 28, *pažyť* 41, *rozsyva* 45, *pyksla* 47 (s. v. sklo), *syrotčí* 49, *šplýchač, šplýchnout* 52, *topyvka* 54, *uplyvnouti* 55. Adjektivní hesla by měla míti koncovky spisovné, protože nářeční *-ý* není jednoznačné, srv. *měkký* ‚zlato' 35, *kornatý* ‚žito' 30, *štětinový* ‚prase' 52; *lípový* ‚dveře' 33, *němý* ‚kachny' 38, *pichavý* ‚nehty' 41, *smolný* ‚boty' 48. Některé nepřesnosti jsou v kvantitě, na př. pel*í*šek 41, s*a*zet do někoho 46, ď*a*blovina 61; vand*á*l 55, pl*í*nera 42, tě p*í*c 53, ďáblov*á* pochoutka 61, pobl*í*lka 61. Znění *do mě* (todle do mě nelej 32, co to do mě vandrujou? 55) není spisovné, ani lidové; v Čechách jen v doudlebském nářečí vyslovují *mje*, jinde *mňe*. Dlouhé *u* cizího původu se nepíše *ů* (cůštelunk 57 s. v. vorel). Místo *pazdíra* 41 budeme vzhledem k slovesu *pásti* psáti *pasdíra* (srv. *paskunda)*, místo *subka* 49 správně jen *supka* (srv. *supět, supovat)*. Ve vazbě *pažit někomu něco* z krádeže obviňovat 41 čekáme spíše *pařit*. Na str. 17 uvádí Rippl heslo *breblie* ‚kniha' ze slovníčku polic. ředitelství, ale tam jest *brebie*. Heslo *datle* 20 má zníti *datel;* z úsloví *Lhota na holísku* budeme soudit na tvar *holísek* ‚krk' (srv. der Hals) a nikoli *holísko* 25. Vedle hesla *šídlo* ‚závora' je neprávem samostatné heslo *šídla* ‚paklíče' 50, kdežto *prasknout* ‚zabít' a *prásknout* ‚přiznati se' je uvedeno jako totéž slovo (43). Samo *potrubí* není ‚perversní akt' (43), nýbrž *potrubí lízat. Jednoplošník* je člověk, který v zimě odchází z trestnice v jednom kabátě, a nikoli jen ‚člověk v saku' (27). *Honička* ‚po-

---

*) Na str. 8 vykládá Rippl slova *fór, fórek, fórista, fórovej* z něm. *vor* v úslovích ‚er macht ihm etwas vor', ‚er täuscht ihm etwas vor'. Tento výklad je možný, ač semanticky nelze nic namítati ani proti převzetí z latiny *(pro foro)*. Srv. o tom J. Hoščálek, Lidové noviny z 11. listop. 1926, odpol. vydání. Humorný význam latinských výpůjček (srv. *okuláry, inštrument, moresy, potentát, lejstra, legrace* a pod.) lze vysvětlovati reakcí lidové mluvy na řeč pánů.

licejní oblídka' není jen v mluvě brněnských grázlů (25). Místo *vechsle* 45 třeba psáti *veksle*, místo *aisch, aischin* 15 je česky *ajš, ajšin*, místo *riegel* 45 raději *rígl*. Slova *handeln* 24, *geschiebes machen* 23, *meistern* 35, *moszern* 36, *schwarz* 53, *weiches* 56 a j. nejsou vlastně částmi české hantýrky.

Těmito drobnými korekturami však nechceme umenšiti uznání, jehož si E. Rippl zasluhuje za to, že dal svou prací pevný základ pro hlubší studium pražského slangu a mluvy českých zločinců. F. Oberpfalcer.

K referátu o překladu Wellsovy knihy Bohorovní lidé (v NŘ. XI, 86 n.) poslal nám jeden z obou překladatelů, dr. J. Hrůša, vysvětlení, že rukopis jeho překladu této knihy přehlédla a opravila paní L. Vočadlová a že z chyb, které referent vytkl společnému jejich překladu, spadají na jeho vrub jen tyto: bývalo z jeho hlavních potěšení str. 13, přehnané vypichování 15, prvotřídní tennis 19, hmátnul 20, několik minut poté 45, ohluchnul 49, chování prostoupeno pokorou 55, vyvolal vzpomínky 69, urážeti a raniti 83, všecko až na 93, 3. mn. mizí 95, přemíra 98, ke své 149, náročnost 170, pohroužil 200, zlatistý 213. Slovo čita (angl. cheetah) je české pojmenování geparda asijského; drahna (na Franklina, který chytal upoutaný blesk ze svého drahna) je tisková chyba m. draka.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii a literaturu (XII, 2, 3) uveřejnil Josef Janko další řadu svých příspěvků k etymolog. slov. českému, o nichž jsme referovali naposledy v NŘ. 11, 91 a násl. V tomto pokračování jsou vyložena zvláště tato slova: *antependium* (opona na přední straně oltáře) z lat. ante (před) a pendére (viseti). Obyčejnější tvar je antipendium, kde anti je mylně m. ante; *ant(h)ologie* (výbor z literárních plodů) je z řec. anthos (květ) a legó (sbírám); *ant(h)racit* (nerost) je z řec. anthrakités (věc podobná uhlí; uhlí je řecky anthrax); *ant(h)racén* (uhlovodík, paranaftalin) je z lat. anthracenum (to je také z řec. anthrax); *ant(h)ropoidní* (člověku nejblíže podobný) je z řec. anthropoidés; *ant(h)ropologie* (věda o člověku) je z řec. anthrópos (člověk) a logos (řeč, nauka); *anti-* (předpona značící postavení naproti) je totožné s lat. ante (před); *anticipace* (vzetí napřed) je z lat. ante (před) a capio (beru); *antický* (starořecký, starořímský) je ze starolat. anticus, lat. antiquus; *antifona* (střídavý zpěv dvou osob nebo sborů) je z řec. anti (proti) a fóné (hlas); *antika* [a) výtvarné dílo antické, b) starověká osvěta] je z lat. neutra pl. antiqua (t. j. opera = starožitnosti); *Antikrist* (též ancikrist, zkřížením anti a arci) [odpůrce Kristův, pohan, nadávka katolíků, zlých žen a dětí i bludařů] je z řec. anti (proti) a Christos; *antikva* (písmo latinské na rozdíl od písma německého), *antikvář* (obchodník

se starými knihami), *antikvita* (starožitnost), *antikvovaný* (zastaralý) jsou vesměs příslušné odvozeniny lat. antiquus; *antilopa* (sajka) je z řec. základu antholops, který je původu neznámého; *antimon* (nerost) je z lat. antimonium, jehož původ se hledá v egyptském umění alchymistickém (latina má ještě druhý název pro týž nerost: stibium, který je snad téhož původu); *antinomové* (přívrženci sekty Jana Agrikoly z XVI. stol., popírající závaznost mravního zákona pro křesťany) je z řec. anti (proti) a nomos (zákon); *antipat(h)ie* (nechuť k někomu) je z řec. anti (proti) a pathos (dojem, nálada); *antipod(a)* (protinožec) je z řec. anti (proti) a pús, gen. podos (noha); *antipyrin* (lék proti horečce) je z řec. anti (proti) a pyr (oheň); *antisemita* (odpůrce židů) je z řec. anti (proti) a Semit (příslušník čeledi asijsko-aithiopské); *antiseptický* (protihnilobný) je z řec. anti (proti) a sépsis (hniloba); *antišambrovati* (čekati v předpokoji, pak doprošovati se přízně) je z německého antichambrieren, to z franc. antichambre a ital. anticamera (předpokoj); *antit(h)ese* (protiklad) je z řec. anti (proti) a tithémi (kladu); *Anton* (v zlodějské mluvě kat); *zelený anton* je vůz zeleně natřený pro dopravu provinilců (snad podle berlínského vězení v Antonstrasse, kam v takovém voze byli provinilci dopravováni); *Antonín,* os. jm., je původu neznámého; *antonomasie* (přezvání osoby podle názvu obecnějšího, které je s ním metonymicky sdruženo, na př. slepý vůdce o Žižkovi) je z řec. anti (proti) a onomasia (pojmenování); *antoušek* (pohodný, ras; v zlodějské mluvě detektiv) vzniklo podle populárního rasa Antona Šeka (Anton Šek, z toho antoušek), který dal jméno všem příslušníkům svého stavu; *antrapirovať* (val., trápit) je z německého attrapieren a to z francouzského attraper (srov. obecné natrapírovat ve významu nachytat, doběhnout); *anýz* je z řec. anison neb anéson; obě slova, původu asi egyptského neb asijského, znamenala v řečtině jak anýz, tak kopr. Teprve v latině anisum je anýz a anetum je kopr; *Anýž* (žen. Aniše) je z anýz podobně, jako jiná jména vlastní vznikla z názvů sladidel: Cukr, Cicvárek, Kopr, Pfeffer atd.; *aorist* (tvar slovesný, jímž se vyjadřuje děj minulý sám o sobě) je z a = ne + oridzó = omezuji; *aorta* (srdečnice) je lat. aorta (srdečnice; sc. arteria), a to z řec. aorteó, pověsím, věším nebo subst. hé aorté, to, co visí, co se sem tam kolísá; *apa* (slov. táta, otec) je z maď. apa (otec); *apač* (nebezpečný lupič) je pův. jméno indiánského kmene severoamerického Apačové; *apage* je lat. citoslovce pův. řeckého z apo = od + agó = vedu; *apanáž* (roční plat) je z franc. apanage (kmen lat. panis = chléb); *apartmá* (byt) je z franc. appartement = pův. pokoj stranou oddělený; *apartní* (zvláštní) franc. à part (stranou), a to z lat. ad partem z pars = strana; *apatie* (bezvášnivost, ochablost), je z řec. a = bez + pathos = vášeň; *apatyka* (lékárna) je z řec. apothéké = sklad, špýchar (z apo = od, stranou a théké = pouzdro, bedna); *aperçu* (duchaplný nápad) je z franc. aperçu a to z lat. appercipere = postřehovati; *apertura* (uprázdnění místa) je z lat. apertura = otevření; *apetit* (chuť k jídlu) je z lat. ad = k + petitum = žádané, jež souvisí

s lat. peto = žádám; *aplégr* (odnož, potomek) je z něm. *Ableger* = ten, kdo klade stranou, neb to, čím se něco (odnož) klade stranou a tvoří; *aplomb* (sebedůvěra) je z franc. aplomb = jisté držení těla, jisté sebevědomé vystupování, a to zase z latinského ad = k, podle + plumbum = olovo. — V 2. čísle téhož časopisu uveřejnil V. Machek článek Počáteční *r* v slovech *rdousiti* a *rmoutiti*, v němž o vzniku těchto tvarů vedle podobných slov *dusiti* a *mútiti* (s-mutek) vykládá toto: Sloveso *rdousiti* vzniklo z *hrdúsiti* (dochovaného ve slovenštině) nejspíše ve složeném slovese *zahrdúsiti*. Slovenské *hrdúsiti* pak vzniklo asi zkřížením sloves *hrtúsiti* (mor. hrtúsiť, chrtúsiť = škrtit, namáhavě pracovat) a *hrdliti*. S tím souvisí také *hartusiti*, slovo asi dialektické, které vedle dnešního významu dotírati mívalo dříve význam lopotiti se, namáhati se. — Sloveso *rmoutiti* vzniklo asi z *kolomútiti* (= kaliti), kde *kolo-* je místo *kala-*, matením se slovem *kolo*, protože přenesený význam jest másti, plésti (obraceti do *kola*). S tím souvisí místní jméno *Kolomuty* o osobní jm. *Kolomut*. Totéž *kolo* je i v slově *koloděj* = popleta, hlupák (odlišném od slova *koloděj* = kolář). Z *kolomútiti* vzniklo asi *kolmútiti*, později *kormútiti* a chybným rozložením slova *rmoutiti*. — Slovo *balamutiti* má také pův. význam kaliti a teprve později znamená másti, klamati. Část první *bala-* souvisí etymologicky se slovem bláto.

*

Z kanceláře Slovníku jazyka českého. Za první pololetí roku 1926 (do konce června) byly pro Slovník rozepsány na lístky tyto knihy a spisy: *Šafařík*, Básně z let 1815 a 1816 (Hol.); 1817 *V. R. Kramerius* Král Václav a krásná Zuzana, 1817 *Sychra*, Povídatel III, 1817 *Hýbl*, Nový kalendář tolerancí (Sdl.); 1819 *Hýbl*, Chytroušek, Husité u Naumburku léta 1432, 1819 *Špinka*, Starý vozka Petra III., 1819 *Štěpánek*, Tintilivantili, Rudolf z Felzeku, Straší, 1819 *Šedivý*, Pražští sládci (dopl.), 1819 *Tablic*, Kratičká dietetika (Pich); 1830 *Čechoslav*, 1830 *Jindy a nyní* (Moš.); 1844 *Kollár*, Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči, 1844 *Štěpánek*, Zapečetěný měšťanosta (Hz.); 1848 *Tyl*, Pražský posel, 1848 *Klicpera*, Popelka varšavská, 1848 *Turinský*, Pražané v roku 1648 (Rej.); 1850, 1851 *Havlíček*, Spisy politické: Slovan, Epištoly kutnohorské (Hof.); 1853 *Rittersberg*, Sebrané zábavné spisy, I, II (Ča.); 1855 *Tomek*, Dějepis města Prahy I (Hl.); *Hálek*, Mariška 1862, Spisy, díl II: Spisy prosou 1862, Zapomenutý 1867, Tři povídky 1870, Epištoly k našemu studentstvu 1879, Feuilletony z cest 1861 až 1874, Úvahy o písemnictví a p. 1859—1874 (Vl.); 1873 *Zelený*, Život J. Jungmanna (Stj.); 1876 *Neruda*, Studie krátké a kratší I (Sf.); 1878 *Čech*, Povídky, arabesky a humoresky I (Mý.); *Herites*, Arabesky a kresby 1880, Z mého herbáře 1882, Za dědictvím 1883, Arabesky a kresby II 1883, Tajemství strýce Josefa 1885, Psáno pod čáru 1885, Maloměstské humoresky I 1885, II 1886, Jan Přibyl 1887, Dvě povídky 1887, Ze starých časů 1888, Povídky 1890, Tři cesty 1892, Bez chleba 1892, Všední zjevy 1894, Dvě povídky z malo-

městského života 1894, Návštěvy 1897, Bůh v lidu 1897, Měšťanská šlechta 1897, Na niti humoru 1898, Vrásky duše 1898, Vlny života 1900, Nálady a zátiší 1901, Botanická pohádka 1907, Sklizeň podzimu 1909, Křemen a hlína 1909, Amerika a jiné črty z cest 1913, Pozlátko 1920 (Mš.); *Táborský,* Básně 1884, Stará komedie 1892, Melodie 1893, Hrdinné touhy 1906, Alleluja 1919 (Moš.); *V. Mrštík,* Santa Lucia 1893 (dopl.), Stíny 1893 (dopl.), Obrázky 1894 (Har.); *Jirásek,* Z mých pamětí I 1911, II 1913, Rozmanitá prosa III 1913, Z dávna i nedávna 1920 (Šť.).

K excerpování těchto spisů přispěli pp.: *V. Čapek* (Ča.), ředitel cukrovaru v. v. v Čelákovicích, 9.793 lístky; *A. Hlaváček* (Hl.), st. úředník na Smíchově, 5.225 l.; *J. Hofman* (Hof.), prof. gymn. v Praze, 6.950 l.; JUDr. *J. Holejšovský* (Hol.), min. tajemník v Praze, 1.232 l.; *J. Honza* (Hz.), prof. v. v. v Praze, 13.271 l.; *K. Krejčová-Harnachová* (Har.), prof. v Pardubicích, 9.357 l.; *F. Maštera* (Mš.), asist. drah v. v. v Třebíčí, 9.551 l.; dr. *V. Mostecký* (Mý.), prof. gymn. v Jindřichově Hradci, 1.947 l.; *V. Mošová* (Moš.), odb. uč. v Brně, 7.116 l.; *F. Pich* (Pch.), gymn. ředitel v. v. na Smíchově, 6.518 l.; *V. Rejman* (Rej.), řed. škol v. v. v Železnici, 16.271 l.; *J. Sedláček* (Sdl.), prof. v Uherské Skalici, 6.604 l.; *L. Seifert* (Sf.), prof. gymn. v Pardubicích, 13.140 l.; *F. Stojan* (Stj.), prof. učit. ústavu v. v. v Přerově, 7.460 l.; *J. Šťuřík* (Šť.), učitel v Polešovicích, 17.049 l.; *F. Vlasák* (Vl.), pošt. insp. v. v. v Praze, 6.357 l.

Úhrnem přibylo od 1. ledna do 30 .června 1927 lístků *139.851.*

HOVORNA.

KTOVÁ, KTOVA (J. V. Š.). Toto jm. vsi u Rovenska je podle Sedláčkova Místop. slovn. doloženo jako jm. zemanského sídla již r. 1389. Je-li to slovo původu slovanského, což je přece pravděpodobno, nevidíme jiné rodiny slovní, k níž by mohlo patřiti, než rodinu slov *kvísti, květ* (se zájm. *kto* = kdo se nikam nedostaneme) z praslov. koř. *kv't-* (s měkkým jerem), *kvit-, květ-.* Praslov. tvary byly *kv'tą- kv'tl', kvisti* s podst. jm. *květ'* (v jslov. a výchslov. jazycích změkčením *kv* před měkkými samohláskami s *cv-);* odtud stč. sloveso *kvtu* (1 slab.), zachované jen ve znění se souhl. přesmyknutými, *ktvu, kvetl, kvísti* (z toho, zpovšechněním znění s *e,* později č. *kvetu, kvetl, kvésti), květ.* V st. polštině (a v hor. lužičtině) nalézáme i tvary, v nichž ve skupině *kvt,* skoro nevyslovitelné, *v* zaniklo: *kcie* (,kvete', vedle původnějšího *kwcie;* tyto tvary by zněly č. *kte, kvte);* vzniklo-li v češt. přesmyknutím *ktve,* je to proto, že jazyk vlivem ostatních tvarů chránil *v* i v přít. č. (srv. Berneker, Slav. etym. Wtb. 1, 657 n.). Podobnou ztrátou *v,* nechráněného tvary těsně příbuznými, mohlo z pův. *Kvtová, Kvtova* vzniknouti *Ktová, Ktova.* Tyto tvary samy by byly tvořeny podobně jako Březová, Trnová, Borová, Buková, Hlohová a p.; pak by asi tvar *Ktova,* dnes hojněji užívaný, byl pozdější obměnou star-

šího *Ktová*. *Kvtová* samo by předpokládalo asi podst. jm. *kvet, kvta* (z praslov. *kv'ť, kv'ta)*, jež s náležitými hláskovými změnami nalézáme v srb. *cvat* (vedle *cviet* = *květ)*; takové slovo v češtině ovšem doloženo není, a proto celý tento výklad můžeme podávati jen jako domněnku.

KURATORIUM (K. J. N.). Výrazy *kuratorium* a *veřejná obchodní škola* jsou jména obecná, právě tak jako na př. *ředitelství* a *reálné gymnasium*. A jako píšeme »zpráva *ředitelství reálného* gymnasia v Náchodě« n. »absolvent *průmyslové* školy v Pardubicích« a p., tak píšeme také »rozhodnutí *kuratoria veřejné* obchodní školy v Náchodě, absolvent *veřejné* obchodní školy v N.« a p., nikoli *K*uratoria ani *V*eřejné. Důvody tohoto psaní jsme objasnili v NŘ. VIII, 318, X, 255 a XI, 94.

NA TÁČKY (A. E.). Z původního významu »na převinutí dítěte« (zajíti někam s dítětem na táčku) vyvinul se význam posunutý »na besedu«, protože převinutí dítěte trvalo chvíli a bylo spojeno s hovorem, besedou. V tomto posunutém významu vyvinulo se patrně také pomnožné číslo *táčky*, jako se říká stejně *hrátky, dračky, přástky* a p. Užití předložky *na*, tak jako je jí užito v tomto rčení (jíti na táčky), je v češtině velmi časté. Má základ ve významu místním, na př. jíti na pole, na zahradu, na trávu, z něhož se vyvíjí přirozeně význam cílový, na trávu = pro trávu. Odtud pak nesčetná rčení: jíti na dříví, na pivo, na práci (hledat práci), na hon, na vojnu, na výlet, na koncert, na přednášku, na ples, na besedu a ovšem i na táčky. Něm. auf Tatsch geh'n (vedle tatschen geh'n) je tedy po té stránce napodobenina výrazu českého.

NOSKYTL (V. T.). Slovo *noskytl*, jehož užil Kramerius ve sbírce anekdot »Žert a pravda« z r. 1796 s významem »nestyda« (»Nestydatý člověk [a takovým my Čechové říkáme noskytl] měl ten obyčej . . .« 105, č. 188), známe jen z dokladů v slovníku Kottově, který je uvádí II, 182 s týmž významem jako výraz usuální z Boleslavska a s významem ‚dlouhonosý'(?) od Domažlic podle zprávy Regalovy. Původ tohoto slova, zřejmě přezdívky, není nám jasný, ale v tom tvaru, v jakém se nyní vyskytuje, nezdá se býti slovem původu českého (Nasskittel jako Schwarzkittel?). Význam, který uvádí Kott z Boleslavska a který znal asi i Kramerius ze svého rodného kraje (nestyda), je asi správnější; význam zapsaný Regalem vznikl snad přikloněním k slovu *nos*. V Hruškově Slovníku chodském ani v jeho rukopisných doplňcích, které má kancelář Slovníku jaz. českého, slovo *noskytl* se nevyskytuje. — Přezdívka *vínodus* je zapsána už u Komenského; podobné výrazy jsou *pivodus, duspivo* (u Rešla), *dusvíno*, pol. *dusikufel* — vesměs přezdívky opilcům.

NOŽEŇ (J. Z.) je pochva na nůž, *nožna*, v starším jazyce obyčejně č. množ. *nožny, nožnice*. Je to tvarem zpodstatnělé příd. jméno *nožní*, tak jako je *pochodeň z pochodní, povodeň z povodní* a p. *Řikvant* je nepochybně něm. slovo Rückwand = zadní stěna; změna *ri* — *ři* v slovech přejatých byla v starším jazyce dosti častá, na př.: *rytieř* (Ritter) — *řitieř, arcipříšt* z erzpriester a dosud *křišťál* z crystallum, *křižmo* z chrisma a p. Švec měl tedy

asi v škorni udělati ještě zadní stěnu (tedy stěnu dvojitou), aby tak vznikla pochva na nůž.

PÉČE, STAROST (K. S.). Slova *péče* a *starost* nejsou slova původem souznačná, jejichž významy by se byly časem rozlišily; právě naopak. Slovo *péče* souvisí etymologicky se slovesem péci (v starším jazyce jsou ještě vazby ‚péci se někým, n. o někoho'), právě tak jako slovo *peklo,* a jeho význam původní byl tedy asi »pečení, muka, trápení« (péci se o někoho = trápiti se o někoho). Slovo *starost* je odvozeno od příd. jména *starý* a znamená tedy především (jako dosud) ‚stáří, starobu'; z představy stáří jako věku smutného, truchlivého vyvinul se u slova *starost* význam ‚smutek, úzkost mysli' a ve spojení s příslovečným určením příčiny (o koho, oč) ten význam, který je ve rčeních »míti starost o děti« a dále »míti děti na starosti«. Takovým způsobem se významy slov *péče* a *starost,* původně zcela rozdílné, časem sblížily. To platí i o jiných slovech, které z článku p. Geisslera uvádíte. Slovo *strana* (jež souvisí etymologicky se slovesem *stříti, stru* — právě tak jako slovo *prostor*) znamenalo původně něco načisto jiného než slovo *bok,* t. j. ‚kraj' (kus země před očima se prostírající), ‚kus, díl' vůbec. Ten význam má ještě v stč.; třetí toho světa strana Asia jest jmenována (v Alex. v. 598). Slovo *bok* znamenalo původně část těla, kterou podnes tím jménem označujeme. Teprve posunutím významů obou těchto slov sblížily se zase jejich významy tak, že dnes říkáme skoro bez rozdílu »ze strany« nebo »z boku«. — Slovo *žádost* (žádati a p.) znamenalo původně asi ‚žízniti' (slova *žízeň, žízniti* jsou z téhož kmene), slovo *přáti* (z téhož kmene jako něm. *Freund* a *Friede*) znamenalo ‚milovati, býti milým (přítelem) komu'; významu blízkého slovesu ‚chtíti' nabyla zase obě slovesa až dalším vývojem významovým. A totéž platí i o slovech *ubohý* — *bídný, tvář* — *obličej, všecek* — *celý, mnohý* — *drobný* atd. Domněnka, že tu jde vesměs o slova původně souznačná, vznikla patrně nějakým omylem.

PROTI (K. S.). Předložka *proti* se dá arci v mnohých případech nahraditi jinými předložkami, na př. *na, s* a p., ale proto ještě není chybná a bylo by ke škodě jazyka, kdybychom se jí jen proto vyhýbali. Na př. vazba *bojovati proti někomu* je vazba správná a stará; v Kral. bibli ji nalézáme stejně často jako vazbu *bojovati s někým:* nebojujte proti bratřím svým 1. Kr. 12, 24; hrůzy boží bojují proti mně Job. 6, 4; bojuj proti těm, kteříž proti mně bojují Žalt. 34, 1 a j.; pod.: válčí proti mně beze vší příčiny t. Žalt. 109, 3; šelma ta... válku povede proti nim t. Zjev. 11, 7 atd. Někdy je předl. *proti* u slovesa *bojovati* dokonce nezbytná; na př.: čeští exulanti bojovali se Švédy proti vojskům císařským a p. Stejně správná je předložka *proti* ve výrazech, kde jde o boj o právo, tedy *při (spor) vésti, zdvihnouti proti někomu* a p.; na př. bývajíť také mnohé ženy, že vždy pře proti mužóm držie a jsú jim odporny Kn. šach. (Menč. 25). A tak i jindy, když jde o význam nepřátelský, na př. *popuditi koho proti komu* (ačkoliv si ty mne popudil proti němu Kral. Job. 2, 3) a v témže významu *štváti, poštvati koho proti komu* (lid obecný

proti němu poštval Kom. u Kotta 2; ale nepřeneseně: *štváti, poštvati psa na koho)*; dále *spiknouti se proti někomu* (třetie ratolest jich [zákoníků] zlosti jest spiknutie s pohany proti spravedlivému Hus, Post. 182a; spikli se proti němu služebníci jeho 2. Par. 24, 25 a j.; dosud: všecko se proti mně spiklo) a stejně *smluviti se proti někomu*. A tak také: *jednati, činiti, pracovati proti komu* n. *čemu* a p. (na př. jedná člověk proti člověku Jel. u Kotta 1; a ti všichni proti ustanovení císařskému činí Kral. Skut. 17, 7 a p.) a při všech činnostech jiných, namířených proti někomu s úmyslem nepřátelským; na př. jeden druhému brání pokory pořádné, *stroje proti* jeho mysli hrdosti světské Štít. Erb. 91. Podle toho i nč. *organisovati* něco, na př. stranu, *proti někomu; prohlašovati boykot proti někomu*, ne ovšem *uvalovati jej proti někomu*, což se snad ani neříká, nýbrž — jak význam slovesa sám ukazuje — *na někoho; vystupovati proti rozmařilosti, zakročovati proti výtržnostem* n. *výtržníkům*. Proto je správná předložka *proti* i u substantiv týchž nebo podobných významů; *boj proti tuberkulose, akce proti prostituci, boykot proti cizincům, žaloba proti Jerusalemským* (Kral. Ezdr. 4, 6), *spiknutí proti životu*. Z týchž důvodů je správná předložka *proti* v heslech, nadpisech mezi dvěma podst. jmény, chce-li se vyjádřiti, že osoby jimi označené stojí proti sobě jako odpůrci; na př. *Jestřáb proti* (contra) *Hrdličkovi, Praha proti Římu, Slavia proti Spartě* a p. V takovýchto spojeních jiné předložky ani není možno užíti má-li býti poměr jasný. Ze složených slov s *proti* jsou správná ta, jimž základem je pád předložkový, proměněný nějakou příponou (*-ný, -í*) ve jméno příd. n. podst.; takové složeniny jsou na př. příd. jména *protimyslný* (= proti mysli), *protipapežský* a p., z podst. jmen stč. *protičelí* (= místo proti čelu, proti čelní straně) a *protidřvie* (= protidveří, předsíň). Všechna ostatní jsou napodobeniny cizí: na př. *protilehlý* (gegenüberliegend; neníť slovesa protilehnouti), bezpříponové složeniny *protijed* (Gegengift), *protikandidát* (Gegenkandidat), *protiklad* (Gegensatz), *protipapež* (Gegenpapst), *protipára* (Gegendampf), *protireformace* (Gegenreformation), *protislužba* (Gegendienst), *protistrana* (Gegenseite), *protitah* (Gegenzug), *protitlak* (Gegendruck) a p. Některé z nich jsou již staršího původu, na př. *protinožec* (antipod), některé se již vžily a vhodné náhrady za ně nemáme; na př. *protijed, protiklad, protireformace*. Kde však lze užíti výrazu jiného, je lépe se takovýchto složenin varovati; *protislužba* (káraná už v matičním Brusu z r. 1877) je čes. odsluha (ne vzájemná služba), *protistrana* je strana protější n. protivná, *protipára* je protivná pára, *protitlak* je opačný tlak (slovo protitlak zdomácnělo ve rčení »tlak budí protitlak«, které je zase překladem německého »Druck erzeugt Gegendruck« m. každý tlak budí odpor) atd.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.